

דבר העורכים

בגיליון מספר 4 של **גילוי דעת** ארבעה מאמרים, טקסט אחד המציג פרויקט חינוכי חדשני ושתי ביקורות ספרות. מאמרו של **דוד לוי**, הפותח את הגיליון, בודק את תהליכי ההכנה החברתית של הקטגוריה "צעירים". מתוך עיון בספרות המחקר הביקורתית בתחום מזהה לוי שלוש פרדיגמות תרבותיות מרכזיות המעצבות את הבנתנו לגבי התנהלותם ותפקידם החברתי של אנשים בגיל הנעורים, שמשנתנה ממוקם למקום ומתקופה לתקופה. הפרדיגמה הראשונה רואה בצעירים קבוצה הומוגנית בעיקרה, בעלת מאפיינים ייחודיים, לעיתים לטוב ולעיתים לרע: אותנטיים, אמיצים ומהפכנים בגרסאות מסוימות, ומנוונים, עצלים ואליםים בגרסאות אחרות. על פי הפרדיגמה השנייה, נעורים אינם משמעותיים כשלעצמם, אלא הם בעיקרו של דבר מטאפורה חברתית מארגנת, המסייעת להאיר את דמותה של החברה ואת תהליכי השינוי (התבגרות, זקנה) שהיא עוברת. שלא כבשתי הפרדיגמות הראשונות, הפרדיגמה השלישית מציעה להבין צעירות וצעירים כבני אדם אקטיביים בעלי מאפיינים אינדיבידואליים, המפתחים בהדרגה את זהותם תוך כדי משא ומתן מתמיד עם עצמם ועם סביבתם. זאת ועוד: בניגוד לשתי הפרדיגמות הראשונות, שמוטחת בהן ביקורת רבה במחקר, פרדיגמה זו מאמצת כחום על ידי חוקרים רבים וכמידה רבה מחוזקת על ידם. לוי עומד על היתרונות והחסרונות של כל אחת מהפרדיגמות, ומראה שכל ניסיון לנתח קבוצת אנשים גדולה מנקודת מבט אחידה וכוללנית טומן בחובו כשלים. כמוכן זה, המאמר מספר לנו משהו לא רק על צעירים אלא גם על סבך המגבלות הכרוך במאמץ להבין ולפרש התרחשות חברתית באשר היא.

ניסיון "לפתור" את המורכבות האנושית באמצעות התעלמות מהגיוון החברתי – מתוך פרספקטיבה שונה – נמצא גם במאמרם של **איימן אגבאריה ומוהנר מוסטפא**. המחברים דנים בתוכנית הלימודים "100 מושגים במורשת, בציונות ובדמוקרטיה", שהוכרזה ב-2003 על ידי משרד החינוך כתוכנית חובה עבור כלל תלמידי ישראל (להוציא את מושגי המורשת, שהשתנו על פי זהות הקבוצה הלומדת). תוכנית זו, שביטאה נרטיב ציוני קשיח, הציגה הגדרות נחרצות לשורה של מושגים פוליטיים והיסטוריים טעונים שמשמעותם שנויה במחלוקת, לעיתים עמוקה, בחברה הישראלית. כך ובאופנים אחרים המפורטים במאמר, הדירה התוכנית את נקודות המבט של קבוצות מיעוט בחברה הישראלית, ובראשן הערבים-פלסטינים. בעקבות זאת, ובמטרה לתקן מצב זה, פרסמו ב-2005 עמותת אבן ח'לדון והמרכז למאבק

בגזענות תוכנית חינוכית חלופית בשם "זהות ושייכות", המיועדת לתלמידים ערבים ומנכיחה את הנרטיב הפלסטיני-ישראלי. המחברים מראים כיצד הצליחה קריאת תיגר פדגוגית זו לערער על הלגיטימיות של "תוכנית 100 המושגים" ולהיות אחד הגורמים לזניחתה בסופו של דבר, אך בו בזמן – מעצם היותה "תגובה" על התוכנית שקדמה לה ובשל הבחירה במתודה זהה לה – גם הוגבלה על ידה ואף אשררה את תקפותה. באופן כזה, טוענים המחברים, מדגימים יחסי הגומלין בין שתי התוכניות דינמיקה דיאלקטית הרווחת בסיטואציות קולוניאליות בין מה שהם מכנים "ידע רשמי" לבין מה שהם רואים בו "ידע מתנגד".

שני המאמרים האחרונים עוסקים בקשר בין מורים ותלמידים ומנסים לאפיין את אותה מהות חמקמקה וכה קשה להגדרה, החיונית להצלחתה של מערכת יחסים זו וההופכת אותה לייחודית. מעניין לראות, שבכל הקשור לניסוח המרכיבים החיוניים לעבודת הוראה איכותית ניכרת הסכמה כמעט מוחלטת בין **בוני צבר** ליהודית ויינברגר ואיריס בקשי-ברוש במאמרו. בשני המקרים מודגשים ערכים ומיומנויות כגון דאגה, אחריות, יחסי כבוד, ידיעה, הבנה ואכפתיות. אלא שבמובנים אחרים מתגלעים פערים ניכרים בין שתי התפיסות. ויינברגר ובקשי-ברוש, המציגות את גישתן כ"פרגמטית", מאמינות באפשרות לטפח ולפתח בהדרגה בקרב אנשי חינוך את התכונות הללו ואף מציגות דוגמאות קונקרטיות לאופן בו אפשר לעשות זאת. הכשרה זו נועדה, לתפיסתן, לאפשר למתכשרים להוראה לבצע בסופו של לימוד, כמורות וכמורים, את מה שהן מכנות "המעשה האמפתי השלם". אקט זה מכיל כמה שלבים כרונולוגיים התלויים זה בזה – "מהלך שמתקדם", כדבריהן – והמעשה כולו מושלם רק אם כל שלביו הוגשמו. השלב המרכזי, לדידן, הוא השגת הבנה מעמיקה, המקבילה להבנתה של החוקרת האיכותנית את מושאי מחקרה, על עולמו הפנימי של התלמיד כפי שהוא עצמו מבין אותו. עם זאת, כאמור בכך אין די: המעשה האמפתי הופך לשלם רק אם הוא מסתיים ב"פעולה אחראית המיטיבה עם מצבו ומקדמת את רווחתו והתפתחותו" של התלמיד.

ויינברגר ובקשי-ברוש מדגישות, אם כך, את הפן התהליכי בפיתוח כישורי ההוראה האמפטיים – הן בלימוד כישורים אלה הן במימושו של המעשה האמפתי הלכה למעשה. בניגוד אליהן, צבר – המסתמך על הגותם של מרטין בובר ושל אריך פרום – מבין את הסוגיה במונחים דיכוטומיים ובמידה רבה אף טרנסצנדנטיים. הנחת המוצא שלו היא כי אין להסביר את נכונותם של מורים לבצע את עבודתם הפדגוגית התובענית והייחודית, המתוגמלת לרוב בשיעור כה נמוך הן כספית הן

במובנים אחרים, במונחים תועלתניים של רווח והפסד. לכן מניח צבר, שמלאכת החינוך הראויה אפשרית רק אם חווה המורה מעבר חד, דרמטי, בין "חמש עשרה השניות הראשונות", המנוכרות, שבהן הוא מתוודע לכיתתו, לבין "השנייה השש עשרה". ברגע מעבר זה משתנה מן הקצה אל הקצה ההיגיון הפדגוגי שמנחה את מחשבתו והתנהגותו של המורה, והוא מחליף את הבנת יחסיו עם תלמידיו דרך הפריזמה של משחק סכום אפס שבו מה שמרוויח צד אחד הוא מה שמפסיד הצד השני, בהבנתם דרך זו של מושגי הזיקה, הנתינה והאהבה. אם ויינברגר ובקשי-ברוש ביקשו לצייר דגם מנחה ברור ופרקטי ללימוד האמפתיה ולהגשמתה הלכה למעשה, צבר מצהיר על חוסר האפשרות לספק בהקשר הזה "שורה מסודרת של טיעוני סיבה ומסובב", מעדיף לדבר על היגיון פדגוגי שהוא "עניין של הרגשה ושל תחושה", ולבסוף אף משווה את הדרמה המתוארת להמרה דתית ("קפיצת אמונה", כלשונו). ההשוואה בין שני המאמרים מספקת דוגמה מעניינת לכך שמתוך הנחות מוצא ואופני ניתוח שונים בעליל אפשר להגיע למסקנות דומות; וספציפית יותר – היא מספקת ביטוי לוויכוח בין הטוענים כי פדגוגיה איכותית היא מיומנות שניתן ללמד באופן מסודר, לבין הגורסים כי פדגוגיה כזאת אינה יכולה להיות מתוזמרת מראש אלא מותנית בהתפתחות של דינמיקה אותנטית במפגש עם כיתה ספציפית. חיבורה של **שרון גבע** מציג פרויקט ייחודי המערב למידה אקדמית ואקטיביזם חברתי. גבע מלמדת קורס העוסק במעמדן של נשים בישראל בשנים הראשונות לקיומה, ובמסגרתו מתבקשים הסטודנטיות והסטודנטים לכתוב ערכים אנציקלופדיים על נשים בנות התקופה, שלהן תרומה ציבורית משמעותית, ולהעלות אותם לאנציקלופדיה המקוונת ויקיפדיה, ולחלופין, לתקן ולהרחיב ערכים שכבר קיימים בה. אף על פי שאנציקלופדיות נתפסות על ידי רבים (ולא פעם גם מציגות עצמן) כניטרליות וכאובייקטיביות, הן תמיד מספרות סיפור סובייקטיבי כלשהו על יחסי הכוח החברתיים. אילו ערכים ראויים להיכלל באנציקלופדיה ואילו אינם ראויים לכך? מה צריך להיות אורכם של ערכים שונים? אילו פרטים צריכים להופיע תחת הערך ואילו מהם אינם חשובים דיים כדי להתפרסם? אם באנציקלופדיות המודפסות המסורתיות היה ברור כי התשובות לשאלות פוליטיות אלה ניתנות על ידי העורכים, ויקיפדיה מציעה מודל דמוקרטי וגמיש יותר, שבו כל גולשת/ יכולה להשתתף בכתיבת ערך ובקידומו (אם כי גם בה – בניגוד לדימוי רווח – ישנם מנגנוני ויסות ובעלי תפקידים שתפקידם להכריע בין חלופות). הסטודנטיות של גבע מנצלות פתיחות זו על מנת להיאבק בהטיה הגברית הברורה המאפיינת את הדיון הציבורי

והמשתקפת בערכי ויקיפדיה כמותית ואיכותית. הפעולה האקטיבית שלהן נועדה ליצור שינוי בחלוקת ההון הסמלי בין נשים לגברים בישראל, ולכן אין פלא שבחלק מהמקרים נתקלו היוזמות והיוזמים של העלאת ערכים חדשים או של שינויים של ערכים קיימים בהתנגדויות ובקשיים מסוגים שונים.

נמרוד אלוני, עורך ראשי
אמנון יובל, עורך